

М.М.КОЦЮБИНСЬКИЙ ТА І.О.БУНІН: ОНОМАСТИЧНІ ПАРАЛЕЛИ

І.О.Бунін зауважив про свою манеру творчості: “Так, перша фраза має вирішальне значення. Вона визначає передусім розмір твору, звучання всього твору в цілому” [1,І:18]. А говорячи про “початкове почуття”, про творчий імпульс, письменник зазначив: “Якесь окреме слово, часто найзвичайніше, якесь ім’я пробуджує почуття, з якого й народжується воля до писання” [1,І:18]. Творча манера М.М.Коцюбинського була зовсім іншою: “Починаю писати тоді, як все обдумано” [2,І:389]. Його численні підготовчі матеріали, плани, конспекти творів рясніють подібними зауваженнями. Пор.: “До цієї роботи мушу готуватися” [2,ІІІ:467], “Кожну главу перше, ніж писати, детально обдумати” [2,ІІ:382]. Позиція Буніна в цьому відношенні виглядає чи не прямо протилежною: “Я часто приступаю до своєї роботи, не лише не маючи в голові готової фабули, але й якось ще не володіючи цілком розумінням її остаточної мети” [1,І:17].

Водночас можна було б укласти цілу антологію висловлювань письменників про величезну вагомість першої фрази твору. Навряд чи й Коцюбинський нею нехтував. Адже є загальновідомою його увага до найдрібніших деталей, пор. таке застереження майстра: “друкарські помилки часом нищать ціле враження” [2:2,390]. Тому можна вважати коректним експеримент, за яким обстежуються тільки перші фрази (тобто перші речення) творів двох письменників на предмет з’ясування вмісту в них ономастичних одиниць. Тим самим визначається, бодай певною мірою, роль, вагомість “якогось імені” у побудові художнього твору, чи, говорячи більш термінологічно, перспективна текстоутворююча функція онімів.

Передчасна смерть М.М.Коцюбинського (1864-1913) зумовила, що й твори І.О.Буніна (1870-1953), залучені до обстеження, теж не сягають далі початку ХХ ст. За одержаними даними з 61 твору Буніна (перші два томи чотиритомника 1988 р. видання) власні назви фігурують у перших фразах 30 творів, тобто приблизно у половині всіх вивчених. Особливо значною тут є хронологічна динаміка.

Серед творів 1892-1906 рр. (їх обстежено 33) власні назви включено до перших фраз тільки в десятих випадках (30,3%), тоді як у творах 1909-1916 рр. (їх 28) двадцять перших фраз містять оніми (71,4%). Зростання онімічності перших фраз, хоч і не таке стрімке, наявне й у Коцюбинського. Серед 43 його творів тільки 19 (44,2%) включають оніми у перших фразах. А у хронологічному розрізі картина змінюється таким чином: 33 твори 1891-1908 рр. мають 14 перших фраз з власними назвами (42,4%), а 10 творів 1909-1912 рр. — п'ять таких фраз (50%).

В обох письменників, таким чином, з часом ономастичний вміст початкового речення твору збільшується — у Буніна понад два рази, у Коцюбинського лише на 7,6%. Більший ступінь ономастичності бунінської першої фрази виявляється й у тому, що вона може включати до семи ономастичних одиниць: “Сказывал и пел этот “Стих о сироте” молодой лирик Родион, рябой слепец, без поводыря странствующий куда Бог на душу положит: от Гадяча на Сулу, от Лубен на Умань, от Хортицы к гирлам, к лиманам” [1:2,444]. Між тим з 19 онімизованих перших фраз у Коцюбинського 11 містять по одній власній назві, 8 — по дві. Більше двох онімів у першій фразі жодного з творів Коцюбинського немає.

Наведені дані засвідчують: 1) розбіжність творчих манер Коцюбинського й Буніна, яка сягає й ставлення до власних назв; 2) підвищення з часом (а отже, і зі зростанням майстерності) уваги письменників до власних назв. Не свідчать наші дані про те, що Бунін приділяв власним назвам більше уваги, ніж Коцюбинський. У Коцюбинського увага до онімії принаймні не менша, лише має інші прояви, що залежить від особливостей творчої манери. Скажімо, з творів татарської тематики нарис “В путах шайтана” та оповідання “Під мінаретами” включають до перших фраз по антропоніму: “Емене сиділа долі на розпеченій землі свого подвір'я”, “Як опинився Абібула сьогодні вранці на кладовищі, він і сам не міг би сказати”. І це — не перші-ліпші наймення (їх кримськотатарська форма Эмине — вірна, Абибулла — любимець Аллаха), а наслідок евфонічного добору. У записниках письменника є довженький список татарських імен, в якому фігурує й Абібула (серед 23 інших чоловічих) і немає Емене (хоч записані 20 жіночих імен). Проте й це останнє було знайдене заздалегідь, бо вже наявне у первісному конспекті твору. Готуючися до “Тіней забутих предків”, (перша фраза: *Іван був дев'ятнадцятою дитиною в гуцульській родині Палійчуків [2:3,352]*), Коцюбинський виписує солідні списки типових гуцульських прізвищ та імен з їх дериватами, неповторні гуцульські кличні форми, що обриваються наголошеним голосним: *Мари! Семе! Мико! Гафі! Іва! Як бачимо, письменник дбайливо піклувався про оніми своїх творів.*

І перша фраза при цьому виявляється особливо ваговою. Остання

редакція новели "Коні не винні", як і перша, починається однаково: Савка! Де мій одеколон?" Це ж саме маємо й при наявності якихось ономастичних трансформацій. "Подарунок на іменіни": Карло Петрович Зайчик, околодочний надзиратель, вернувся нарешті з служби додому [2:3,203] (остання редакція) — Карло Карпович Зайчик, околодочний надзиратель, вернувся нарешті з служби додому [2:3,263] (перша редакція); "Fata morgana": Коли Андрій Волик проходив повз головний будинок погорілої сахарні... (канонічний текст) — Коли Андрій Побідаш проходив повз головний будинок погорілої сахарні (чорнетка). Останні приклади, між іншим, засвідчують, що перша фраза у Коцюбинського викристалізовувалася раніше, ніж онімічний компонент твору, тоді як у Буніна справа робилася навпаки: "якесь ім'я" (чи інше слово) вже породжувало першу фразу.

1. Бунин И.А.Собрание сочинений: в 4-х т.-М.,1988.-Т.1,2.
2. Коцюбинський М. Твори: у 6-ти т.-К.,1961.-Т.1-3.